

3. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. – Управління трудовими ресурсами. Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.

4. Івано-Франківщина Україна Світ за 2005 рік. Статистичний щорічник. За ред. М. М. Калімбровського. – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 590 с.

5. www.ukrstat.com.ua

In the article was analyzed characteristics of the working potential. Great attention is paid to the development of the working potential in the regional aspect, as the given problem is less investigated from the point of view of the mark of the scientific – methodological basis of the measurement of quantitative and qualitative characteristics of the working potential.

УДК 331.556

Шекета Є. Ю.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розкрито основні мотиви трудової міграції населення України. Розглянуто сучасні тенденції і наслідки трудової міграції. Обґрунтовується необхідність підвищення ефективності реалізації міграційної політики на різних рівнях державного управління.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, закордонні трудові мігранти, міграційні процеси, державна міграційна політика.

I. Вступ. Міграційні рухи є так званим індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті будь-якого суспільства, а зміни в нашій державі відбуваються майже кожен день. І саме розмір, напрямки та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність, або навпаки, нестабільність суспільного розвитку в країні. Процес міграції безпосередньо пов'язаний з економічними перебудовами в будь-якій країні.

Питання трудової міграції громадян України за кордон та в самій державі є проблемою державного рівня. Тема українських заробітчан активно обговорюється в пресі та на телебаченні, привертаючи увагу

всього суспільства. Мільйони трудових мігрантів з України, більшість з яких працює в Росії, країнах Західної Європи та Північної Америки, змушують державу по-новому усвідомити важливість проблеми захисту прав та свобод її громадян.

Дослідженням різних аспектів міграцій населення присвятили свої роботи такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. Денисенко, П. Дорінгер, В. Євтух, Ж. Зайончовська, В. Іонцев, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, О. Старк, М. Тодаро, М. Шульга та ін. В роботах цих та інших

дослідників висвітлюється широкий спектр складових міграційної проблематики – від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами.

II. Постановка завдання. З плином часу масштаби і роль трудової міграції зростають у всіх регіонах України, що призводить до необхідності подальших наукових досліджень. Метою статті є визначення основних проблем трудової міграції, пошук шляхів їх вирішення, а також аналіз міграційно-трудової структури групи носіїв інтелектуального потенціалу та їх соціальної захищеності, обґрунтування можливостей запобігання еміграції кваліфікованих спеціалістів.

III. Результати. Глобалізація виробництва, посилення взаємозалежності національних економік і, як наслідок, виникнення та постійний розвиток міжнародного ринку праці, що охоплює потоки трудових ресурсів, які перетинають національні кордони, призводять до трудової міграції громадян України. Трудові мігранти, які виїжджають за кордон – це особи, які здійснюють переселення, тобто перетинають державний кордон із метою пошуку роботи, високого рівня оплати праці, кращих умов життя.

Головною причиною трудової міграції з України можна, безумовно, вважати соціально-економічну. Важливими чинниками, які спонукають українців до виїзду за межі держави, є низький рівень життя та безробіття [1]. Дана обставина змушує громадян України шукати для себе кращої долі за кордоном, що цілком відповідає прагненню людини, яка бажає знайти роботу, достойну оплату її праці і має на це конституційне право.

Як суспільне явище трудова міграція має позитивні і негативні сторони, а його масштаби зумовлюють необхідність державного регу-

лювання міграційними процесами. Загалом, виділяють наступні негативні наслідки трудової міграції:

– виїжджає частина трудового потенціалу, в тому числі висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свої професійні навички, оскільки за кордоном виконувана ними робота часто носить примітивний та непрестижний характер;

– морально-психологічний аспект має різносторонній вплив: з одного боку – розпадаються сім'ї, часто залишаються бездоглядними діти та люди похилого віку, з іншого – працюючи на чужині, заробітчани втрачають власне здоров'я, не отримуючи при цьому кваліфіковану медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної і часто ненормованої праці, насильства з боку роботодавців, важких побутових умов;

– зниження народжуваності у молодих сім'ях;

– зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, зокрема на житло, при існуючій низькій купівельній спроможності основної маси населення.

Щодо позитивних наслідків трудової міграції, можна перерахувати такі:

– зменшення соціальної напруги та навантаження на ринок праці, зокрема зниження рівня безробіття;

– значний грошовий (валютний) приплив. Не складно підрахувати, що в середньому щорічно в одну область надходить більш як 2 млн. дол. США таких коштів, що дає широкі можливості для збільшення власного добробуту населення;

– можливість матеріального утримання на Батьківщині сімей, зокрема дітей, фінансування їхнього навчання, покращення житлових умов, купівлі товарів довготривалого використання, оздоровлення родичів тощо;

– розвиток малого бізнесу за рахунок залучених коштів;

Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільного життя стало зняття обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян. Узагальнюючі показники про кількість трудових мігрантів у розрізі країн перебування подано у табл. 1.

Проте дані офіційної статистики навіть приблизно не відображають дійсні масштаби трудової міграції за кордон. Спеціальні дослідження та експертні оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників-мігрантів у десятки, а той у сотні разів більша за офіційну.

Незважаючи на різноманітність оцінок масштабів трудової міграції, всі вони засвідчують,

Таблиця 1

Трудові мігранти за країнами перебування та територіальними зонами, 2007-2010 рр.

Кількість трудових мігрантів, всього	Всього, тис. осіб	у тому числі за територіальними зонами, %				
		Північ	Центр	Південь	Схід	Захід
	1 476,1	5,7	9,2	8,9	18,8	57,4
у тому числі за країнами перебування						
Російська Федерація	710,3	6,4	10,8	12,1	32,8	37,9
Італія	198,3	7,0	2,0	3,2	6,5	81,3
Чеська Республіка	175,1	0,3	7,5	1,8	2,6	87,8
Польща	118,1	-	10,0	10,5	4,0	75,5
Угорщина	47,0	-	-	-	-	100,0
Іспанія	40,0	10,3	3,3	-	8,4	78,0
Португалія	39,0	-	11,8	2,6	-	85,6
Інші країни	148,3	13,6	17,0	14,6	12,5	42,3
Кількість трудових мігрантів, % до населення працездатного віку	5,1	1,7	4,1	3,0	2,9	12,9

* Головне управління статистики в Івано-Франківській області.

що поїздки на заробітки за кордон набули широкого розповсюдження, стали типовим для багатьох українців джерелом доходів, мають завдяки цьому велике суспільно-політичне і соціальне значення [3].

Причини трудової міграції носять майже виключно економічний характер. Проте якщо на початку 90-х виїзди на заробітки за кордон зумовлювалися зупиненням підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної платні, зростаючим безробіттям, то нині їхньою метою у більшості випадків є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання тощо [5]. Внаслідок певного покращення економічної ситуації, безробіття та невиплати зарплатні втратили значення основних «виштовхуючих» факторів, натомість виїздити за кордон примушує ситуація, коли роботу знайти можна, проте прожити на запропонований заробіток неможливо, а вирішити життєво важливі матеріальні проблеми – й зовсім.

Опитування працівників-мігрантів дає можливість встановити ієрархію мотивів, які зумовлюють поїздки за кордон:

- заробіток задля поліпшення житлових умов (купівлі квартири чи побудова будинку), придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку,

- заробіток задля задоволення поточних життєвих потреб - харчування, придбання необхідних товарів повсякденного вжитку (одягу тощо);

- накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах;

- накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи;

- мотиви нематеріального характеру (побачити світ, здобути певні трудові навички, поліпшити знання мови тощо).

Важко підрахувати обсяги інвестицій, які отримує Україна завдяки заробітчанству. За оцінками науковців середньомісячні доходи громадян, які працюють за кордоном, сягають 2 млрд. грн., що можна порівняти з третинною номінальних грошових доходів усього населення [6]. На думку інших фахівців, вони становлять 4-6 тис. доларів США на одного мігранта на рік. Множення цієї цифри навіть на мінімальну оцінку кількості заробітчачан дає результат у 5 млрд. доларів.

Значні кошти, які надходять від заробітчачан, підвищують платоспроможний попит і таким

чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу. Зовнішня трудова міграція є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки.

Разом з тим, наслідки трудової міграції далеко не однозначні. Збільшення грошової маси призводить до зростання цін, дешеві імпорتنі товари створюють конкуренцію товарам вітчизняного виробництва. Орієнтовані на споживання гроші мігрантів лише незначною мірою мають інвестиційне чи кредитне використання. Вплив заробітків за кордоном на розвиток дрібного бізнесу є вкрай скромним внаслідок податкового тиску, відсутності дешевих кредитів, труднощів з реєстрацією підприємства, невіри громадян у перспективи малого бізнесу. Зовнішня трудова міграція руйнує трудові колективи, здатна спричинити дефіцит робочої сили у певних галузях та регіонах. Відплив молоді спричиняє негативні демографічні наслідки як внаслідок руйнації сімейних відносин, так і через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя.

Ще більш складною сімейною проблемою, яка переростає у соціальну, є виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Як наслідок, Україна стикається з новим видом соціального сирітства, необхідністю брати під державну опіку частину дітей мігрантів.

Трудова міграція, як масове явище, не сприяє наповненню пенсійного і соціального фондів через відсутність відрахувань від заробітної плати заробітчачан. Вона призводить до втрати кваліфікації, оскільки особи з високим рівнем професійної підготовки здебільшого виконують за кордоном малокваліфіковану роботу.

Сьогодні серед «заробітчачан» все більшою стає частка жінок. Негативними наслідками цього є зниження репродуктивної функції, наркоманія, збільшення ризику ВІЛ-інфікування. В результаті дівчата і жінки за своїми фізіологічними даними найбільш підготовлені до материнства не можуть брати участь у процесі відтворення населення України [4]. Організації по захисту прав людини оцінюють число українських жінок, яких тримають в сексуальному рабстві в Європі, приблизно в 100 тис. осіб. Вже достатньо ґрунтовно доведено, майже третина

«живого товару», призначеного для сексуальної індустрії Італії, прибуває з України завдяки міжнародним злочинним угрупованням.

Традиціоналісти побоюються, що міграція робітників підриває українське суспільство, ліберали підкреслюють її переваги, але бракує серйозних дебатів про цю проблему.

В останні роки Україна стала одним з головних країн-експортерів робочої сили в Європі. Це залишило свій відбиток на українському суспільстві і змінило сприйняття трудових мігрантів.

Як Росія, так і сусіди України з Європейського Союзу розвивали свою власну політику стосовно тимчасової еміграції та імміграції, а тим часом Україна залишалася пійманою в пастку «зони невизначеності». Два її найбільших сусіди, Польща та Росія, вбачають потребу залучення робітників з України та з інших місць для пом'якшення проблеми старіння населення і скорочення кількості працездатних, але Україна здається не готовою протистояти своїй власній демографічній кризі. Дебати щодо міграції у ЗМІ і державна політика є фрагментарними та тенденційними, оскільки прихильники різних поглядів воліють виголошувати монолози з даної теми, а не брати участь у реальному діалозі.

Коли про це справді говорять, то українські експерти й політичні діячі часто зосереджуються на кількості мігрантів, які нині працюють за кордоном – діапазон оцінок коливається від 2 млн. до 7 млн. осіб. У той час як більшість учених висуває досить консервативні оцінки, політичні діячі, здається, перебільшують кількість трудових мігрантів. Суперечка щодо «реального» числа заробітчан розвивається у політичну боротьбу, у якій заробітчани стають складовою ігор, в які грають конкуруючі сили. Політична опозиція використовує великі цифри як молоток, щоб бити по соціальній та трудовій політиці уряду, яка не в змозі запобігти виїзду громадян, і представляє себе єдиним захисником населення.

Дослідження сучасного стану трудової міграції демонструє наявність серйозних проблем функціонування міграційної політики в державі. Враховуючи кризову ситуацію в економіці України, неможливість повної та ефективної зайнятості населення, наявність високого рівня безробіття слід чекати, що еміграційні настрої у суспільстві будуть поширюватись і надалі [2].

Інтеграція України у світову економічну систему передбачає розробку продуманої і збалансованої державної політики у сфері міграції. Від рівня регулювання процесів трудової міграції залежить налагодження стосунків між Україною та іншими державами світу, визнання та престиж нашої країни на міжнародному ринку праці. Для подальшого вдосконалення та підвищення ефективності механізму міждержавного обміну робочою силою вважаємо за необхідне:

– ратифікувати Конвенцію Міжнародної Організації Праці № 97 «Про трудящих-мігрантів» (1949 р.) та Конвенцію № 143 «Про зловживання у сфері міграції та забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей» (1975 р.), де передбачені основні норми умов праці, побутового та житлового забезпечення, транспортування та соціального страхування працівників. Без підписання названих законодавчих актів Україна не може розглядатись як рівноправний член європейського суспільства.

– створити ефективну національну законодавчо-нормативну базу та відповідну організаційно-інституціональну структуру органів управління трудовою міграцією;

– прийняти проект Закону України «Про трудящих-мігрантів»;

– створити Службу зовнішньої зайнятості, на яку були б покладені обов'язки організації працевлаштування та соціального захисту українських громадян за кордоном, здійснення контролю за приватними організаціями з працевлаштування, проведення експертних оцінок наслідків трудової еміграції та імміграції для України;

– розробити відповідні поправки до кримінального кодексу України з метою підвищення відповідальності за стихійну (нелегальну) міграцію, приховане вербування та контрабанду робочої сили;

– організувати діяльність аташе з працевлаштування при українських дипломатичних місіях за кордоном для підвищення соціальної захищеності наших працівників-мігрантів;

– створити через телебачення, радіо, центри зайнятості всіх рівнів діючу інформаційну мережу для ознайомлення громадян України з можливостями працевлаштування за кордоном.

Для подальшого вдосконалення державної міграційної політики повинні створюватись умови для ефективної координації зусиль всіх зацікавлених сторін в галузі трудової міграції,

проводиться робота по визначенню стратегічних цілей та перспективних напрямів взаємодії України з міжнародними організаціями праці.

IV. Висновки. Щоб стати дійсно ефективним інструментом регулювання міждержавного обміну робочою силою, міграційна політика України у сфері регулювання міграційних процесів повинна бути продуманою і збалансованою, спиратись на досвід традиційних країн експортерів та імпортерів робочої сили.

Процес трудової міграції в Україні має тенденцію до зростання. Саме тому для більш ефективного використання трудових ресурсів слід запровадити систему моніторингу міграційних потоків населення і удосконалити законодавче забезпечення. Оскільки просто зупинити трудову міграцію неможливо, то варто використовувати її позитивні наслідки та намагатися зменшити негативні.

З метою зменшення еміграції робочої сили необхідне впровадження системи заходів, які на думку фахівців повинні мати чітке внутрішнє і зовнішнє спрямування. До числа перших належать заходи макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки – створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо. Зовнішні заходи мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за

кордон та можливість їх вільного повернення додому, ввезення валюти, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх трудових прав за кордоном.

1. Бідак В. Міграційні ризики трудоворесурсного забезпечення регіонального ринку інтелектуальної праці / В. Бідак // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 2. – С. 35-40.

2. Мельник С. Мотивація населення України до міжнародної трудової міграції / С. Мельник // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 1. – С. 42-44.

3. Петрова Т. Стан та проблеми регулювання зовнішніх трудових міграцій в Україні / Т. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 37-44.

4. Прибиткова І. Зарубіжна трудова міграція як форма само зайнятості мешканців України / І. Прибиткова // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С. 57.

5. Шушпанов П. Трудова міграція в Україні: проблеми обліку та аналізу / П. Шушпанов // Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. Спец. випуск: зб. наук, праць. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 995.

6. Щерба Г. Зарубіжна трудова міграція з України: сучасні виклики і регіональна специфіка / Г. Щерба // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 41-45.

The article is devoted of basic reasons of migration of labour population of Ukraine. Modern tendencies and consequences of labour migration are considered. The necessity of increase of efficiency of realization of migratory policy is grounded on the different stages of state institutional governance.

УДК 332.14:330.59

Буяк М. М.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

У статті аналізуються показники рівня життя населення як складові трьох аспектів: матеріального добробуту населення, соціального середовища та умов життя населення як в цілому по Україні, так і в регіональному вимірі. Здійснено порівняльний аналіз життєвого рівня Карпатського, Донецького та Причорноморського районів. На основі цих показників визначено місце району за фактичним станом рівня життя та обґрунтовано пропозиції щодо його поліпшення.

Ключові слова: рівень життя населення, індекс промислового виробництва, номінальні доходи населення, реальний дохід, індекси споживчих цін, середньомісячна заробітна плата, бідність, безробіття, соціальний

захист, стан здоров'я, середня очікувана тривалість життя.

I. Вступ. В умовах побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки та перспективи поступової інтеграції в європейську структуру, питання рівня життя населення є особливо актуальним. Адже високий рівень життя населення є визначальною ознакою сталого розвитку суспільства, людського капіталу, основою життєдіяльності держави. Рівень життя населення є найбільш містким показником довгострокової ефективності соціально-економічної політики, яка здійснюється в державі. Гідним партнером на світовій арені може бути лише та держава, яка здатна забезпечити якісний життєвий рівень свого народу та задовольнити життєві потреби своїх громадян.